

REDACTIE RENUS
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

Drukwerk

TPG Post

Port betaald
Port payé
Pays-Bas

RENUS

Mededelingen van de AWN

AWN - afdeling Rijnstreek
GEREGRACHT 50
2311 PB LEIDEN.

2002 - NUMMER 3

- Lezingen 2002/2003
- Vervolg arch. jaarverslag
- Lakenloodjes
- Boekbespreking

Renus is een uitgave van de afdeling Rijnstreek van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (A.W.N.) en verschijnt tenminste tweemaal per jaar. Oplage ca. 200 stuks. Redactie: P.J.M. de Baar.

Gegevens uit *Renus* mogen worden overgenomen, mits met voldoende bronvermelding, en er een kopie van het artikel, waarin gegevens uit *Renus* werden verwerkt, aan de redactie wordt gestuurd.

+++++

Vondstmeldingen

Als u iets gevonden heeft, waarvan u denkt dat het van belang kan zijn, of als u weet dat anderen vondsten hebben gedaan, belt u dan a.u.b. met een van de volgende mensen:

Dick van der Kooij, Welterdreef 93, 2253 LJ Voorschoten, tel. 071-5764072

Leo den Hollander, Coornhertstraat 55, 2332 AP Leiden, tel. 071-5312172

Suus Sprey, Burg. Visserpark 14, 2405 GR Alphen a/d Rijn, tel. 0172-494986

Ook houden wij ons aanbevolen voor melding van plaatsen waar graafwerkzaamheden plaats (gaan) vinden. Help mee het bodemarchief te redden: een kleine vondst kan het begin van iets belangrijks zijn!

Meehelpen met de opgravingen?

Heeft u belangstelling om actief deel te nemen aan het veldwerk, dan kunt u bij bovengenoemde personen vernemen welke projecten in uitvoering zijn of binnenkort zullen komen en voor de preciese gegevens over plaats en tijd. Met nadruk wordt erop gewezen, dat ervaring absoluut niet vereist is.

Restaureren, tekenen en vondstverwerking

Deze werkzaamheden vinden plaats in onze werkruimte, Geregracht 50 te Leiden, elke maandag (behoudens als er een feestdag of lezing is).

Opgave nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij het Bureau AWN, Herengracht 474, 1017 CA Amsterdam. Het basislidmaatschap kost € 36,50 per jaar. Leden ontvangen zesmaal per jaar het tijdschrift *Westerheem*. Nieuwe leden worden persoonlijk uitgenodigd voor een eerste kennismaking met de afdeling.

RONDLEIDING DUIVENVOORDE

Speciaal voor de leden van onze afdeling wordt op zaterdag 5 oktober 2002 een rondleiding verzorgd door kasteel Duivenvoorde te Voorschoten. Daarbij zal alle aandacht uitgaan naar de tentoonstelling over de Brittenburg, die dan eigenlijk al afgelopen is, maar voor ons nog zolang zal blijven staan. Bij deze expositie, die een prima voorbereiding is voor de hieronder aan te kondigen lezing op 3 februari 2003, zal uitleg gegeven worden door mw. Kallenborn, die zeer goed op de hoogte is van alle wederwaardigheden rond de Brittenburg. Wie de tentoonstelling nog niet bezocht heeft, zal hier zeker een genoeglijke tijd doorbrengen en veel opsteken. Van harte aanbevolen dus! De kosten bedragen slechts € 3,50 p.p. Bij het ter perse gaan was helaas het exacte aanvangstijdstip nog niet bekend. Informatie hierover en aanmelding bij D. Steures, tel. (071) 5896118.

LEZINGEN 2002/2003

1 Maandag 14 oktober 2002, 20.00 uur.

De laat-Romeinse grafvelden van Nijmegen, door D.C. Steures.

De twee laat-Romeinse grafvelden van Nijmegen zijn van 1947 tot heden onderwerp van opgravingen, achtereenvolgens geleid door Brunsting, Bloemers en Thijssen. Gepubliceerd is er nog bijna niets. De spreker bereidt de complete publicatie van beide grafvelden voor. Nu vondstcatalogus en beschrijving van alle typen af zijn, is het toch nog te vroeg voor een echte analyse. Wel kunnen er krenten uit de pap gepik worden. Drie onderwerpen komen aan bod: waarom waren de tamboerijnstokken in de sarkofaag van een meisje ca. 320 n.Chr. kapotgemaakt? Hoeveel dorst hadden de Romeinen in diezelfde tijd in Nijmegen? En, na de koffiepauze: hoe Romeins voelden de Germanen in vijfde-eeuws Nijmegen zich?

2. Maandag 25 november 2002, 20.00 uur.

Apud Teylingen, door H. Koopmanschap.

Vanaf oktober 2001 tot en met augustus 2002 is er in het kader van een doctoraalscriptie aan het Amsterdams Archeologisch Centrum (voorheen IPP) gewerkt aan de inventarisatie van een vondstcomplex dat in 1983-1984 mede door de AWN-Rijnstreek boven water werd gehaald. Letterlijk boven water, omdat het materiaal afkomstig was uit de opgevolde gracht tussen de ringburcht en de voorburcht van wat nu bekend staat als kasteel Teylingen. De opgravingen van de

stichting Slot Teylingen stonden onder leiding van dhr H. Hardenberg, die helaas de voltooiing van het project niet meer heeft mogen meemaken. Door weer en wind en vrieskou ploeterden de vrijwilligers om menig compleet voorwerp uit het bodemarchief te bergen, voordat het water zou worden ingelaten in de uitgegraven gracht. Het vondstmateriaal geeft een nieuw inzicht in de bewoningsgeschiedenis en de aard van deze bewoning en maakt definitief een einde aan de bestempeling van iedere kruik uit Siegburg als Jacobakan. Slechts een klein vormenscala mag zich met deze naam tooien en uit het materiaal blijkt dat de kannen inderdaad met Vrouwe Jacoba samenhangen, al zal ze ze zelf niet hebben vervaardigd. Naast het vondstmateriaal wordt ook aandacht besteed aan de plaats van de ringburch van Teylingen in de Nederlandse kastelen en worden kort de resultaten van een recent ter plaatse verricht booronderzoek toegelicht.

3 Maandag 3 februari 2003, 20.00 uur.

De Brittenburg voorgoed verloren, door D. Parlevliet.

Samenvatting van een recent artikel van de spreker in *Westerheem*, het tijdschrift van Archeologische Werkemeenschap Nederland: Uit historische gegevens blijkt dat de duinafslag te Katwijk waarschijnlijk veel minder is dan vroeger verondersteld, waardoor de oostelijke punt van de Brittenburg misschien niet verder ligt dan de huidige laagwaterlijn. De restanten zullen echter zover zijn gesloopt en onderspoeld dat er hoogstens wat losse brokken steen over zullen zijn, meters onder de huidige zeebodem. Dit geldt ook voor de zeventiende-eeuwse vondsten. De resten van een gebouw, dat in de achttiende eeuw tevoorschijn kwam, liggen – voor zover nog aanwezig – alweer onder de duinen. Omdat graven in de zeereep, bijvoorbeeld voor parkeerkelders, sinds kort niet meer is toegestaan, zal het daar ook wel voorgoed blijven. Verder in zee kan nog muurwerk liggen van andere gebouwen, maar ook dit ligt diep onder het zand en zal hooguit bij toeval tevoorschijn komen als zandbanken zich verleggen. Maar, ook al is de werkelijke Brittenburg voorgoed verloren, de verbeelding zal altijd blijven voortleven door de spanning tussen al die verhalen en de verdronken resten. Het is juist de hoop en de spanning over nog onbekende vondsten, die de drijfveer is van veel archeologie en die soms meer is dan er werkelijk gevonden wordt. Spreker is bewerkster van de Historische Atlas van Katwijk en Valkenburg, 1544, gepubliceerd in 1996.

4 Maandag 24 maart 2003, 20.00 uur.

Voeten op de aarde: Romeins schoeisel in het teken van astrologie en bijgeloof, door C. van Driel-Murray.

Hoewel archeologen oude, versleten schoenen meestal als gewoon afval beschouwen, blijkt vaak dat er veel meer aan de hand is. Schoeisel speelt een rol in het begrafenisritueel en bij de bescherming van huis, erf en persoon. Gebruiken die ook nu nog courant zijn, zoals het inmetelen van schoenen in hardplaatsen, kunnen tot ver in het verleden teruggevolgd worden. En voor de Romeinse burgers komt er nog heel wat merkwaardigs bij

De lezingen vinden plaats in het Gemeentearchief Leiden, Boisotkade 2A, en zijn gratis toegankelijk.

Jaarverslag archeologisch veldwerk AWN Rijnstreek 2001, deel II.

In de *Remus* nr. 2 van dit jaar was reeds een deel van het archeologische jaarverslag te lezen. Hieronder volgen de toen nog ontbrekende veldactiviteiten:

ALPHEN AAN DEN RIJN

Woubrugseweg

In een bouwput op de hoek van de Woubrugseweg en de Heuvelweg en uit de bijbehorende stort werd een vrij grote hoeveelheid archeologisch materiaal verzameld, te dateren van het einde van de 17e tot het midden van de 19e eeuw. In de directe omgeving van de bouwput stond ooit een watermolen voor de bemaling van de Vierambachtspolder, gebouwd rond 1740. Deze collectie bestond uit redelijk compleet aardewerk, opvallend veel pijpen en een rijke variatie aan metaalvondsten. Het pijpmateriaal, gedetermineerd door H. van der Meulen, dateert voor het merendeel uit de tweede helft van de 18e eeuw. Een bijzondere vondst was een 19e-eeuwse bruidegomspijp. Opvallende metaalvondsten waren naast enkele tinnen lepels, twee schoengespelen en een zilveren oorhanger een drietal ronde loden gewichten, waarbij één van een half pond met drie ijkmerken daterend van rond 1750. Voor een nadere beschrijving zie Sprey e.a. 2001: 7-31.

Sprey, S., H. van der Meulen & P.J.M. de Baar, 2001: Een groep archeologische vondsten uit een bouwput aan de Woubrugseweg/Heuvelweg te Alphen aan den Rijn, *Remus* 2001-2, p. 7-31 (aanvulling: *Remus* 2002-1, p. 2).

ALPHEN AAN DEN RIJN / BODEGRAVEN

Rijksweg (N) 11

Dit jaar zijn de werkzaamheden begonnen voor de aanleg van het laatste deel van Rijksweg 11 vanaf het Gouwe-aquaduct tot Bodegraven. Een gedeeltelijke voorverkenning over het trace Zwammerdam-Bodegraven had niets opgeleverd (Kok 2001: 155). In een archeologische begeleiding van het werk was verder niet voorzien. Gezien de lengte van de verstorning, de geologische positie op de zuidrand van het kleidek langs de Oude Rijn en het feit, dat het nalopen van het eerste deel vanaf Zoeterwoude in het verleden een aantal inheems-Romeinse vindplaatsen had aangetoond, heeft de afdeling wederom de verantwoordelijkheid op zich genomen voor een (extensieve) begeleiding van de werkzaamheden. Voor archeologische waarnemingen waren van belang het graven van bermsloten in de lengte van het trace en het verlagen van het maaiveld op sommige plaatsen. Verschillende leden volgden deze werkzaamheden; dit leverde een bescheiden hoeveelheid waarnemingen op. In chronologische volgorde:

Geologisch: in de onderzijde van een (nog droogstaand) noord-zuidlopend sloottalud ten oosten van het Goudse Rijkpad waren twee smalle krekken zichtbaar. Deze krekken waren in het kleibed ingesneden en ook weer met kleiafzettingen gevuld. Archeologisch niet dateerbaar.

Romeins: in het westelijk deel van het trace, dicht bij de afrit van het Gouweaquaduct, zijn tussen het wegcunet en de spoorbaan sporen van de limesweg gesignaleerd. Dit is het enige deel van de Romeinse weg dat ten zuiden van de spoorweg ligt. Hier was in het gebied ten noorden van de nieuwe weg een gedeelte circa 0,75 m diep uitgegraven. Over een afstand van ongeveer 20 m waren grote kiezelvlekken in het vlak waarneembaar. Ook in het profiel van de uitgraving was direct onder de teelaardelaag een band van kiezel te zien. Deze waarneming toont aan, dat op deze plaats de limesweg iets zuidelijker gelegen is dan op de archeologische kaart van Alphen staat aangegeven (Kok 2001: kaartbijlage 2).

Romeins, secundair: Zwammerdam, ten westen van de Spoorlaan. Op twee percelen werd uit het profiel van de nieuwgetrokken bermstoot Romeins materiaal verzameld. De vondsten zijn geconcentreerd in een tevens veel grind bevattende laag even onder het maaiveld. In dezelfde laag is eveneens postmiddeleeuws aardewerk (datering 18e-19e eeuw) aanwezig. Om iedere twijfel over de secundaire positie van dit Romeins materiaal uit te sluiten, was door de doorlopende slootprofielen duidelijk dat deze 'Romeinse laag' gebonden was aan de middeleeuwse verkaveling. Zonder twijfel is de herkomst van deze ophogingslaag het castellumterrein direct ten noorden van de spoorlijn. Determinatie van het aardewerk plaatst de datering tussen 70 en 260. Voor een eerdere waarneming op deze locatie zie Kok 2001, 153.

Middeleeuws: het enige mogelijk middeleeuws te dateren aardewerkfragment komt van een aantal percelen even ten westen van het Goudse Rijkpad. Datering circa 13e eeuw?

Postmiddeleeuws: in bescheiden mate zijn ook vondsten verzameld, die toe te schrijven zijn aan de bemesting van de teellaag, de zogenaamde toemaak. Voor zover nog dateerbaar (verwering!), valt het begin van dit gebruik mogelijk in het einde van de 16e eeuw en loopt het zeker door tot eind 19e eeuw. Deze constatering is uitsluitend gebaseerd op het aanwezigste steengoed, industriële keramiek en pijpekopfragmenten.

Kok, R.S., 2001: *Archeologische Inventarisatie Gemeente Alphen aan den Rijn* Alphen aan den Rijn.

BODEGRAVEN

Oud-Bodegraafseweg

Door de verhuizing van het garagebedrijf "Van Bunningen" kwamen langs de Oud-Bodegraafseweg diverse panden leeg te staan. Een grote groene houten loods is onmiddellijk gesloopt. Deze locatie is direct aansluitend aan het opgravingsterrein gesitueerd, waar in 1996 een aantal beschoeiingsfasen van het stroompje de Bodegraven zijn blootgelegd. Het is de bedoeling ook het huidige terrein aan een onderzoek te onderwerpen, maar wegens de aanwezigheid van technische installaties en bijbehorende bekabeling is dit tot nader order uitgesteld. Helaas bleek in de loop van het jaar dat een tweetal keren door particulieren het terrein aan een 'proefonderzoek' onderworpen is. Dit bleef niet onopgemerkt en is aan het bevoegd gezag gemeld. In één geval is door de hoge grondwaterstand niet de beoogde diepte bereikt en waarschijnlijk geen schade aangericht; in het andere geval werd zoals gebruikelijk een hoeveelheid aardewerk op de putwand achtergelaten, dat alsnog werd veiliggesteld. Dit materiaal is gedetermineerd; de hoofd-datering lijkt zoals in 1996 in de 1e eeuw te liggen.

Chris Zwaan was zo oplettend dit te melden en het vondstmateriaal te verzamelen.

BOSKOOP

Pastorie

Sinds een ruim aantal jaren was er regelmatig contact met de projectontwikkelaar die op deze locatie nieuwbouw wenste te realiseren. Doordat de opeenvolgende projecten steeds niet tot stand kwamen, was de aandacht even verslapt. Tot onze verrassing kwam er plotseling via de Historische Vereniging Boskoop een melding dat op deze plek, in een diepe, door damwanden omsloten bouwput, allerlei archeologische zaken door een metaaldetector-amateur verzameld werden. Ditmaal was een nieuw project,

nota bene voorzien van een ondergrondse parkeerkelder, wel tot stand gekomen en waren de werkzaamheden al in volle gang. Uiteraard zonder enige archeologische instantie te waarschuwen. Bij een direct bezoek bleek de bouwput reeds voor het merendeel uitgegraven te zijn. Aan één zijde was het nog mogelijk over een smalle breedte een segment van het profiel te schetsen. Hierin waren meerdere ophogingslagen zichtbaar. Het profiel kwam wonderwel overeen met de gegevens die in 1999 bij een booronderzoek opgetekend waren (Van der Kooij 2001). Het grondvlak van de bouwput op circa 3.50 m onder maaiveld bestond uit geroerd bruinrood veen. Hierin was nog 14e-eeuws aardewerk aanwezig (grijs-, roodbakkend aardewerk en Siegburg steengoed). Tussen het door de metaaldetector-amateur verzamelde materiaal bevonden zich enige opvallende vondsten. In messing: een met graveringen versierd laat-middeleeuws mes, een passer, schaar, boeksluiting en opengewerkte knopen, in ijzer o.a. een keg, een vreemd soort steelpan (of werktuig?) en een mes met hoornen heft. Daarnaast was er wat leer en bot meegenomen. Onder het weinige door hem verzamelde aardewerk bevond zich geen vóór de 14e eeuw te dateren materiaal. Bij navraag over de aanwezigheid van archeologische sporen zoals bakstenen funderingen of houten constructies was volgens mededeling van deze amateur weinig in het zicht gekomen.

Kooij, D. van der, 2001: Jaarverslag archeologisch veldwerk 1999, Boskoop-Pastorie. In *Renus* 2001-1.

JACOBSWOUDE

Woubrugge, Weteringpad 23

Op een buitendijkse locatie langs de Woudwetering, even ten noorden van het dorpscentrum, is op verzoek van de provinciaal archeoloog een booronderzoek verricht. Op het terrein stond ten tijde van het onderzoek nog een grote hal met scheepshelling van de werf 'Hollandia'. Dit bedrijf was beëindigd; de bebouwing zou gesloopt worden en ter plaatse was nieuwbouw voorzien in de vorm van een villa. Uit de boringen bleek dat de bodem enigermate opgehoogd was. De ondergrond bestond uit veen. Er was geen enkele aanwijzing voor de aanwezigheid van zaken van archeologisch belang.

KATWIJK AAN ZEE

Visserijkade

Achter de brandweerkazerne was een diepe bouwput gegraven ten behoeve van een riooloverstortkelder. Hierin is een aantal keren gekeken. Archeologische waarnemingen zijn niet verricht, maar uit drie lagen zijn schelpmonsters genomen. Dit materiaal is bekeken door W. Kuijper (Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden)

en gedetermineerd als strandshellpen in aangespoelde context. Ter plaatse is dus sprake van een strandniveau behorende bij een oude kustlijn. Deze locatie ligt hemelsbreed op ruim 1.5 km van de huidige kustlijn.

Waarneming D. Parlevliet. Een determinatielijst van de shellpen is aanwezig in de documentatie van de AWN-Rijnstreek.

LIEMEER

Nieuwveen, Uiterbuurtweg

Bij werkzaamheden aan de polderkade langs de ringsloot van de Polder Zevenhoven in maart/april was er de mogelijkheid een waarneming te doen over de opbouw van deze kade. Daarbij werd duidelijk, dat deze opgebouwd was uit meerdere ophogingen. De onderste laag direct op het veen bestond uit zand (circa 0,50 m). Hierop was een laag zwarte, met zand vermengde grond gestort (circa 1,80 m). In deze laag werden grote fragmenten van 17e-eeuws aardewerk gevonden en enige complete vormen, waaronder een steengoed baardmankruik. De top laag bestond opnieuw uit zwarte grond (circa 0,80 m), waarin zich kleine fragmenten 18e-eeuws aardewerk bevonden. Ook in de voet van de kade was materiaal aanwezig, o.a. een faience bord met WanLi motieven (datering eerste helft 17e eeuw). Behalve aardewerk zijn ook enkele tinnen lepels gevonden.

Waarneming en melding Han van Leeuwen en Ron Otto.

RIJNWOUDE

Hazerswoude, Dorpsstraat 125/hoek Gemeneweg 1-2

Vooruitlopend op de jaarwisseling werden op de hoek Dorpsstraat – Gemeneweg drie kleine panden gesloopt. De laatste fase van deze sloop werd archeologisch begeleid. Het recentste pand stond op een platte betonstrokenfundering, de beide andere panden waren ondiep gefundeerd. Oudere funderingen zijn niet gesignaleerd, een diepe waterput is met schoon zand dichtgestort. Dankzij deze ondiepe grondroering kon slechts één fragment aardewerk verzameld worden, met een 17e-eeuwse datering. Op het aangrenzende terrein zijn enige jaren geleden al eerder twee panden gesloopt. Het hele gebied is nu afgedekt met een dunne zandlaag en ingezaaid met gras. Het is de verwachting dat wanneer de toekomstige ontwikkelingen vaststaan, op deze locatie een archeologisch onderzoek kan plaatsvinden.

Hazerswoude, Hoge Rijndijk (Molen Rembrandt)

In weerwil van de naam bestond de bebouwing ter plaatse uit een laat-negentiende/begin-twintigste eeuwse fabriekscomplex en een midden-twintigste-eeuwse betonnen silo van de maalderij Rembrandt. Ter plaatse van het grote silogebouw stond oorspronkelijk de molen met dezelfde naam. Tot in de jaren vijftig was de romp van deze stellingkorenmolen nog aanwezig. Dit direct langs de Oude Rijn gelegen industriecomplex zou vervangen worden door woningbouw. Volgens de voormalige eigenaar van de maalderij waren voor de bouw van de silo alle funderingen van de molen uitgesloopt. Evenwel, bij de sloop van het complex in juni van dit jaar kwamen grote brokken van een zware rondlopende fundering tevoorschijn. De onderzijde van deze fundering was over een hoogte van zestien lagen uitkragend gemetseld. Van het opgaand werk resteerden soms nog een vijftiental lagen. Helaas zijn deze maten niet vastgelegd. Op grond van een oude foto was ervan uitgegaan, dat het hier een in de 17e of 18e eeuw gebouwde molen betrof. Pas op het moment dat de sloop al voltrokken was, werd duidelijk dat er resten van een bijzonder molentype in het geding waren. In de romp van de stenen stellingmolen zaten de muren van een in 1593 gebouwde torenmolen verborgen, een in Nederland maar zelden voorkomend type. Deze 'Stenenmolen' was de heerlijkheidsmolen van Hazerswoude en dat verklaart wellicht haar opvallende verschijning. In 1855 brandde de molen uit, om het jaar daarop te herrijzen als een verhoogde stellingmolen. Vanaf 1921, het jaar dat men overschakelde op mechanische kracht, restte slechts de stenen romp (Bicker Caarten 1956). Aan de volledig uit elkaar getrokken fundering waren in dit stadium eigenlijk geen zinvolle archeologische of bouwhistorische opmetingen meer te verrichten. Wel werd waargenomen dat de stenen fundering op een houten constructie rustte. Bij het slopen en de graafwerkzaamheden op het terrein is een hoeveelheid vondsten verzameld: aardewerk, glas, bot, leer en enige metalen voorwerpen. De datering van het aardewerk is 17e/18e-eeuws; de datering van de gevonden munten loopt verder terug tot in de Bourgondische tijd. De oudste munt betreft een zilveren stuiver van Philips de Schone uit 1496-1499. Daarna zijn de 16e en 17e eeuw vertegenwoordigd. De jongste munten zijn van de stad Utrecht uit het eind van de 18e eeuw (determinatie KPK, totaal 10 munten).

Verder is een fragment van een merkwaardig benen voorwerp gevonden, bestaande uit het uiteinde van een middenhandsbeen van een rund. Hierin zijn aangebracht minimaal twee halfronde uitsparingen. De functie hiervan is nog niet vastgesteld.

Bicker Caarten, A., 1956: Rijnlands oudste nog bestaande molen. De "Stenenmolen" of molen "Rembrandt" te Hazerswoude, *Leids Jaarboekje* 1956, p. 128-133; herdrukt in *Met de kuierstok langs de molens. Een bundel artikelen over windmolens* (Zaltbommel 1977) 65-72.

Hazerswoude, Hoge Rijndijk 89

Van een boerderij is het stalgedeelte gesloopt. Dit gedeelte van het gebouw verkeerde nog in een opvallend originele 17e- of 18e-eeuwse staat. Het woonhuis daarentegen was in de eerste decennia van de 20e eeuw geheel nieuw opgetrokken. Na de sloop is het terrein nagelopen. De bodemopbouw bestond uit twee lagen: boven muisgrijze, sterk zandige klei, daaronder bruingrijze, vette klei. Behalve resten van de fundering in 17/18e-eeuwse baksteen zijn geen sporen of vondsten van archeologisch belang gesignaleerd.

Hazerswoude, Westeinde 42

In verband met de aanleg van de hogesnelheidslijn moest op het Westeinde een boerderij sneuvelen. Van de op het erf aanwezige gebouwen waren twee panden van historisch belang. Het goedbewaarde zomerhuis, opgetrokken in IJsselsteentjes, viel te dateren in de laatste helft van de 18e of eerste helft van de 19e eeuw. Het woonhuis van de boerderij was volgens mededeling van de eigenaar rond 1930 nieuw opgetrokken op oude funderingen. Na de sloop is de locatie nagelopen op materiaal van archeologisch belang. Een niet te grote hoeveelheid scherven werd verzameld, die voor het merendeel in de 19e eeuw te dateren valt. Een enkele gaat nog terug tot in de 18e eeuw. Met de metaaldetector werden onder andere vier munten en een deel van een mesheft gevonden. De munten geven een datering in de tweede helft van de 17e (rijderschelling) en de 18e eeuw (duit). Het mesheft is de helft van een uit twee delen bestaande koperen of bronzen greep van het type pistoolheft (hetzelfde type maar in ander materiaal in Ruempol & Van Dongen 1991, 246 en 247, gedateerd in de 18e eeuw).

Ruempol, A.P.E. & A.G.A. van Dongen, 1991: *Pre-industriële Gebruiksvoorwerpen. 1150-1800*, Amsterdam/Rotterdam.

SASSENHEIM

Dorp

Op uitnodiging van de firma Arnicon hebben wij meegewerkt aan een aanvullend archeologisch onderzoek. Op deze locatie, gelegen in het centrum van het dorp op de strandwal, is een proefsleuf gegraven in een terreindeel waar bij boringen vroegmiddeleeuws materiaal was aangetroffen. In deze proefsleuf werd vastgesteld dat een veenvoorkomen in de strandwal waarschijnlijk voor turfwinning was uitgeveend. Het vondstmateriaal bevond zich dus in de teruggestorte, of in van elders aangevoerde grond, waarmee deze uitvening was opgevuld. Het meest

opvallende aspect was de dikke laag humeuze grond die hier onder het maaiveldniveau aanwezig was.

Rijksstraatweg 60

Op verzoek van de provinciaal archeoloog is in november een boorverkenning uitgevoerd op het erf van de tot woonboerderij omgebouwde hoeve 'Bontekoe' aan de Rijksstraatweg even ten zuiden van Sassenheim. Dit erf is historisch al bekend sinds 1620 (Salman z.j., 1-25). Onderzocht is een klein gebied, dat voor de aanleg van een zwembad verstoord zal worden. Er is een aantal boringen gezet waaruit geconcludeerd werd dat hier de strandwal nog ongeschonden aanwezig is. Op rond 1,50 m diepte was een dunne veenlaag aanwezig, die door klink en uitdroging opvallend veel weerstand bood. Met een stootijzer is het terrein ook afgeprikt. Op een punt waar een fundering vermoed werd, is een proefputje gegraven. Hierin werd slechts los puin aangetroffen. De baksteenformaten gaven een datering die ruwweg van de 17e tot in de tweede helft van de 20e eeuw liep. Vondstmateriaal is niet verzameld.

De eigenaar toonde ons ook nog twee stukken natuursteen die bij de restauratie van de boerderij tevoorschijn waren gekomen. Het betrof verrassenderwijze een klein deel van een grote, dikke, 15e/16e-eeuwse grafzerk en een plaat hardsteen die voorlopig als de onderplaat van een kaaspers is geïnterpreteerd. De grafzerk is van een rijk versierd en van randschrift voorzien type, dat een aanzienlijke eigenaar doet vermoeden. Het kleine stukje inscriptie op het fragment was onvoldoende om enige conclusies te trekken (De Baar & Van der Kooij 2002, 16-22).

Baar, P.J.M. de & D. van der Kooij, 2002: Een grafzerk en een kaaspers-steen(?) te Sassenheim, *Renus* 2002, 2, p. 16-22.

Salman, H., z.j.: Boeren aan de Warmerdam, in: P. Warmerdam, *De nazaten van Cornelis Janszoon Warmerdam*, 1-25.

VOORSCHOTEN

Schoolstraat 59

Wandelend in de Schoolstraat werd de aandacht getrokken door de lading van een kleine vrachtauto, die zo op het eerste oog leek te bestaan uit platte bakken met boorstangen. Het betrof inderdaad het voertuig van een sonderingsfirma, die zijn werkzaamheden moest verrichten in de tuin achter het pand Schoolstraat 59, dat aan de zuidzijde wordt begrensd door de Bakkersteeg. Naast een aantal sonderingen maakte ook een boring deel van deze werkzaamheden uit. Men was zo vriendelijk deze boring als eerste uit te voeren en archeologisch te laten begeleiden. Op de overgang van zwarte, enigszins humeuze grond naar het onderliggende

strandwalzand kwam uit de boor een aangename verrassing tevoorschijn: een klein randfragment van een kogelpot. De randvorm is vierkant met dekselgeul en het baksel kent een zandmagering. Datering circa 12e-13e eeuw. De overgang van zwarte grond naar zand ligt hier op circa 1.20 m onder het maaiveld. De strook tussen Voorstraat en Schoolstraat vormt waarschijnlijk het hoogste deel van de strandwalrug waarop het centrum ligt.

Industrieweg (Mexx-terrein)

Dit bedrijfsterrein is in de archeologie beter bekend onder de naam Steyn. Bij de bouw van de palletfabriek en de aanleg van een groot opslagterrein in 1986 werden sporen uit een aantal prehistorische perioden gevonden: van laat-neolithicum tot ijzertijd en zelfs nog een weinig Romeins. Het noodonderzoek gedurende de bouw is uitgevoerd door de AWN; in 1987 heeft de Universiteit Leiden een reguliere opgraving uitgevoerd (Van Veen 1987 & 1988).

Door de firma Mexx werd het complex uitgebreid, waarbij een deel van het opslagterrein weer op de schop ging ten behoeve van bedrijfshallen. Getracht is dit te laten begeleiden, maar helaas is het hier niet van gekomen. Ongelukkigerwijze bleek ook voor de provincie de termijn te kort en zo is wellicht veel onopgemerkt gebleven. Bij een bezoek aan het terrein viel het op, dat een deel van de betonplaten verplaatst was naar het weiland aan de noordzijde van het industrieterrein en daar neergelegd in een brede baan. Dit weiland vormt de uiterste, ronde top van de strandwal, die hier eindigt in de strandvlakte. Een deel van het ondiepe cunet voor de platen lag nog open en even schaven over het zand leverde een handvol kleine brokjes prehistorisch aardewerk op. Het is niet onmogelijk dat ook dit weiland nog vol sporen zit, die misschien al direct onder de zodenlaag beginnen.

Veen, M. van, 1987. Voorschoten. In: D.P. Hallewas, *Archeologische kroniek van Holland over 1986*. II Zuid-Holland, *Holland* 19, 314-315.

Veen, M.M.A. van, 1988. Voorschoten. In: D.P. Hallewas, *Archeologische kroniek van Holland over 1987*. II Zuid-Holland, *Holland* 20, 313-315.

Van der Hoevenpark

Een groot gebied met sportvelden en omringende groenvoorziening, gelegen tussen het centrum van Voorschoten en de spoorlijn Den Haag – Leiden, moet wijken voor woningbouw. De geologische opbouw van het terrein bestaat uit een tweetal ruggen van het strandwalsysteem met tussenliggende lagere delen (strandvlakten). Bij onderzoek door de AWN in het gemeentearchief van Voorschoten naar gegevens over de werkzaamheden voor de aanleg van de sportvelden in de jaren vijftig werd een opname van de oorspronkelijke toestand van het terrein door de Heidemij

ontdekt. Deze gegevens bestonden uit boringen en hoogtemetingen. Door een bewerking van deze gegevens werd ontdekt dat tussen de beide ruggen nog een afzonderlijke reeks losse, lage duinkopjes aanwezig was geweest.

Voor een eerste verkenning van dit grote terrein werd SOB Research door de gemeente ingeschakeld. Dit vooronderzoek bestond uit een uitgebreid boorprogramma (Ras & van Wilgen 2001, 19-28). In een reeks boringen werd steeds op een diepte van 2.15 tot 2.25 m onder maaiveld een compacte schelpenlaag gevonden. Hieruit is tijdens een bezoek door de AWN een schelpenmonster genomen. Dit monster is gedetermineerd door W. Kuijper (Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden). Hieruit kan geconcludeerd worden dat het een schelpenbank betreft die tot stand is gekomen in een rustig wadmilieu, dat op enige afstand van de toenmalige kust lag. Naast een negental schelpen waren ook nog resten aanwezig van de zeeplit, alsmede enkele zaden van de heen (een soort zegge).

Ras, J. & L.R. van Wilgen, 2001: *Aanvullende archeologische inventarisatie Burgemeester van der Hoeven Sportpark, Voorschoten*, Heineoord.

WARMOND

Zijldijk

In een uithoek van de gemeente Warmond ligt in de Boterhuispolder de jachthaven annex botenstalling van de firma Van Schie. Dit bedrijf werd uitgebreid met een grote botenloods. Het terrein is een van de weinige oorspronkelijke boerderijerven in deze polder. Deze boerderij is in de 17e eeuw uitgegroeid tot een kleine buitenplaats. In de huidige bebouwing resteert hiervan nog een merkwaardig geplaatst muurfragment met een zeer grote wapenstein in de voorgevel van één van de opstallen. In het voorste deel van dit gebouw lijkt nog ouder muurwerk aanwezig; alle overige panden dateren uit de 19-20e eeuw. Uit archiefonderzoek bleek een groot deel van de geschiedenis van deze buitenplaats met veel details samengesteld te kunnen worden (De Baar z.j.). Op verzoek van de provincie is gekeken of de graafwerkzaamheden voor de fundering van de nieuwe botenloods mogelijke archeologische gegevens aan het licht brachten. Ook is getracht op het erf een aantal boringen uit te voeren. In de loop der tijd bleek zeer veel verharding te zijn aangebracht, zodat de boringen niet succesvol waren en de funderings sleuven slechts puin opleverden.

Baar, P.J.M. de, z.j.: *Van het Boterhuis via het buiten Tingelnagel, Tingnagel of Tengenagel tot de Oude Boterhuiswoning en de Nieuwe Boterhuiswoning aan de Zijl onder Warmond* (ongepubliceerd manuscript).

ZOETERWOUDE

Miening 41

De aannemersfirma Paardenkooper breidde zijn bedrijfsgebouw uit met een nieuwe hal. Bij het hiertoe noodzakelijke graafwerk kwam een grote hoeveelheid zandstenen bouwfragmenten aan het licht. De melding hiervan werd via de gemeentearcheoloog van Leiden ontvangen op een moment dat de nieuwbouw reeds geheel voltooid was, zodat de vondstomstandigheden volledig duister zijn gebleven. Volgens mededeling van de eigenaren zouden ze afkomstig kunnen zijn uit een dichtgegooide sloot of kuil. Zij zouden hierin rond de jaren zestig terecht zijn gekomen en afkomstig zijn van een sloopbedrijf, dat voor een periode op dit perceel gehuisvest was. Deze orale geschiedenis is nog niet door middel van historisch onderzoek nagetrokken. De bouwfragmenten lijken afkomstig te zijn van minstens drie gebouwen: Een rijk gedecoreerd pand uit de tweede helft van de 17e en de eerste helft van de 18e eeuw, een iets later 18e-eeuws pand en een 19e-eeuws neogotisch pand, waarschijnlijk een publiek gebouw. Het meest imposante stuk zijn de twee booghelften met aansluitende zwikken van een midden 18e-eeuwse monumentale ingangspartij. De zwikvelden zijn versierd in fijn uitgevoerd ruitvormig rasterwerk met in iedere ruit een bloemetje. De fragmenten zijn in een aantal groepen bijeen gefotografeerd.

Dick van der Kooij en Suus Sprey

Uniek in Nederland, de eerste Leidse Podiumdag

Op zaterdag 9 november 2002 zal de Hooglandse Kerk in Leiden de passende historische plek zijn van een unieke manifestatie.

Oudheidkundige verenigingen uit de Rijnlandse regio, buurtverenigingen en andere organisaties die zich bezighouden met de bevordering van historisch besef, krijgen op deze manifestatie een podium aangeboden om zich te presenteren. Van 's-morgens tien tot 's-middags vier uur is er een vrij entree voor jong en oud. Verwacht wordt dat er in totaal circa zestig organisaties zullen deelnemen. Tegelijkertijd zijn er in de kerk attracties op een centraal podium, er worden interessante workshops georganiseerd, er is een kleine bioscoop waarin doorlopend films worden vertoond met beelden uit het verleden, via internet worden vanuit de kerk archieven ontsloten, en nog veel meer.

De doelstelling van het evenement is tweërlei: enerzijds een gelegenheid te bieden om kennis en ervaring samen te delen en de samenwerking tussen alle deelnemende

partijen te bevorderen, anderzijds deskundigen, maar vooral ook leken, kennis te laten maken met lokale geschiedenis in de breedste zin.

Het is de bedoeling dat dit een tweejaarlijks evenement zal worden waarbij leren en vermaak op een unieke wijze worden verenigd. Zeker deze eerste keer mag U niet missen!

Kadersubsidie

Reeds meerdere jaren ontvangt onze afdeling van de gemeente Voorschoten een kadersubsidie. Omdat is gebleken dat niet ieder afdelingslid bekend is met deze subsidieregeling, wordt deze hieronder nader uitgelegd.

Met het subsidiëren van kadervormingsactiviteiten beoogt de gemeente de instellingen die voornamelijk werken met vrijwilligers zoveel mogelijk in staat te stellen een kwalitatief goede organisatie in stand te houden. De subsidie is gericht op het ondersteunen van de scholing en vorming van het vrijwillige kader van de instelling en bedraagt maximaal € 363,02 (fl. 800,-) per jaar, per instelling.

Voor welke personen is de subsidie nu precies bestemd? Het woordenboek verstaat onder kader 'de kern van geoefend en leidinggevend personeel'. Nu is het 'kader' bij onze vereniging geen vastomlijnde groep mensen, maar het zal duidelijk zijn dat dit slaat op de kleine groep mensen die regelmatig actief is op de doordeweekse werkavonden en -dagen.

Tot nu toe is de subsidie gebruikt voor het verzachten van de kosten voor deelname van een handvol actieve leden aan de jaarlijkse Reuvensdagen, het grote congres voor archeologisch Nederland. Het is echter ook mogelijk om te denken aan andere zaken zoals bijvoorbeeld een specifieke cursus (tekenen, conserveren) of literatuuranschaf, die helpen bij het beter uitvoeren van onze werkzaamheden.

Voor voorstellen voor het aanwenden van de kadersubsidie dient men zich vóór 1 juni van een desbetreffend jaar te wenden tot de secretaris.

LOODZWAAR OUD PAPIER

De jongste aflevering van *Westerheem* (augustus 2002, jrg. 51 nr. 3) bracht een artikel over lakenloodjes, met name uit Gouda. De strekking ervan was dat over de Goudse lakenindustrie maar bitter weinig uitgezocht en gepubliceerd is, maar dat er dankzij de detectorpiloten nieuwe hoop gloort: hun vondsten zijn op diverse punten van groot belang, vooral omdat ze de praktijk aan het licht brengen. Aan op schrift

gestelde wetten die niet of anders uitgevoerd werden dan oorspronkelijk de bedoeling was, heeft een historicus nu eenmaal niet veel. In hun artikel 'Gevonden loden wegen het zwaarst. Het nut van het lakenlood als bron ten behoeve van de bestudering van de Goudse lakennijverheid in de Late Middeleeuwen en de Vroege Moderne Tijd' laten Leon Mijderwijk en Hans van der Kleij merken dat ze eigenlijk nog niet zo heel veel van de materie afweten, zeker waar het andere plaatsen dan Gouda betreft. De belangrijkste textielstad van Nederland was onbetwist Leiden, waar in de loop der eeuwen miljoenen lakens e.d. geproduceerd zijn, al dan niet voorzien van een of soms een hele rij loodjes. Het aantal meldingen van gevonden Leidse loodjes is dan ook onafzienbaar. Hier zal in de toekomst nog eens een fanaat moeten opstaan die alle meldingen gaat verzamelen en via een data-bestand met afbeeldingen tot een typologie en verklaring van de achtergronden kan komen. Hoewel de archieven nooit genoeg informatie over dit soort detailwerk kunnen bieden, mag ten aanzien van de Leidse archieven bepaald niet geklaagd worden: er is haast een stortvloed aan papier aanwezig waaruit gegevens over de loodjes bijeengelezen kan worden. Zelfs op onverwachte plekken vind je gegevens. Een kleine demonstratie hiervan heb ik ooit gegeven in het artikel 'Loodzwaar oud papier' in het *Leidsch Dagblad* van 12 juni 1989. Omdat krantenartikelen vrij vluchtig zijn omdat maar weinigen dit soort zaken uitknippen en catalogiseren, volgt dit hieronder, licht bewerkt.

Archivarissen vinden nog wel eens wat. Het is altijd weer een verrassing wat voor stukken er in een pak zullen zitten dat al zeer vele jaren nooit is opengemaakt. Boeken die nog niet zijn opengesneden, zijn daarbij niet eens zo spectaculair, die komen in genoeg bibliotheken voor. Maar vooral in pakken met stapels losse papiertjes, al dan niet aan een (lias)touw gehecht, zitten nog wel eens spectaculaire zaken, zoals zeer fraaie kaarten, uniek drukwerk en gecalligrafeerde stukken. Met name bevinden die zich in de pakken met rekeningen en kwitanties, die als bewijsstukken bij de stadsrekening hoorden. Tegenwoordig vernietigen we die enorme massa met facturen, nota's, kwitanties, kassabonnetjes en zelfs treinkaartjes, omdat er geen beginnen aan is om die tientallen dozen vol onordelijk materiaal te bewaren. Dezelfde gegevens kunnen immers elders sneller en beter gevonden worden en alleen de spectaculairste facturen, vooral die met een fraai briefhoofd, worden als curiositeit bewaard.

De bedoelde paperassen dateren met name uit de zestiende en zeventiende eeuw. Wellicht dankzij de ook hier weer voelbare invloed van de onvolprezen stadssecretaris Jan van Hout zijn deze bijlagen zeer compleet. Alleen door al te erge

waterschade zijn er pakken vernietigd of weggeraakt. In Nederland bezit wellicht geen enkele andere stad zulke fraaie en zo vele bijlagen bij de rekening als Leiden.

Zware pakken

De smulpapen in dit luilekkerland, die archivarissen vaak zijn, gaan iedere dag met dat materiaal om, zodat zelfs de voor leken kostelijkste schatten op hen nog amper indruk maken. Maar ook archivarissen worden nog wel eens blij verrast. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer je voor het eerst een pak openmaakt en het opvalt dat dat wel wat zwaar is en er aan een kant allemaal donkere dingen uitpuilen. Bij nadere inspectie blijken het loodjes te zijn, gehecht aan kwitanties. Dat papier wordt daardoor letterlijk loodzwaar.

Wat was nu de functie van die loodjes? Van oudsher werden aan de beroemde Leidse lakens loodjes gehecht, ten teken van goedkeuring door de autoriteiten. Er werd zeer streng gelet op de kwaliteit van het weefsel en ook of het verven goed gelukt was. Minderwaardige producten zouden de naam van het Leidse laken kunnen bederven. De waardijns hechtten na controle een loodje met een bepaalde voorstelling bij wijze van zegel aan het laken. Die voorstelling varieerde naar gelang de samenstelling van de grondstof van het laken en soms het formaat ervan. Meestal traden er ieder jaar andere keurmeesters op en dan veranderde soms de voorstelling, zodat geconstateerd kon worden wie de keurmeesters geweest waren.

Omdat het Leidse laken, en niet alleen laken, maar ook saaien, rassen, baaien, rollen, warpen, fusteinen, boesels, tierentijnen, legaturen en hoe dat textiel allemaal wel niet mocht heten, over heel de wereld beroemd was, zijn Leidse loodjes in de meest afgelegen oorden gevonden. Niet alleen in bouwputten in New York duiken ze op, maar evenzo in Rusland, Djakarta en waar onze voorouders hun textiel ook maar konden slijten. Het vergt zelfs een hele studie om te achterhalen welk loodje bij welke soort textiel hoorde, al staat het soms met zoveel woorden erop. Maar zo'n loodje was ook weer niet zo groot dat daarop vermeld kon worden dat men te doen had met "platte en gelepelde wollen lakendroetten of serges", overigens ook in gekeperde en gestreepte uitvoeringen bekend. Ondanks een magistrale reeks boeken over de Leidse textielindustrie heffen de archivarissen vaak de handen ten hemel wanneer dit soort moeilijke vragen gesteld wordt.

Loodgieters

Wie de loodjes leverde is meestal niet bekend, omdat de stad daar niet bij betrokken was. De loodgieter rekende meteen met de waardijns af. In 1561 steeg echter de

prijs van het lood ineens en dankzij een verzoekschrift van Ermgaert Willemsdochter, weduwe van Dirck Doncker, tinnegieter, om een hoger tarief te mogen berekenen, is er toevallig toch wat vastgelegd. Het stadsbestuur ging accoord met een verhoging van de prijzen per 1000 grote loden, middelloden en kleine loden. Wegens de geweldige opbloei van de textielindustrie na het ontzet van Leiden dankzij de komst van vooral Vlamingen met hun betere productietechnieken, vond aanpassing van de reglementen aan de gewijzigde omstandigheden plaats. Wellicht als uitvloeisel daarvan ging de stad enkele loden zelf betalen.

Er waren nu lakens waar minstens vier loden aan moesten hangen. Dankzij het feit dat de zilversmid en stempelsnijder Claes Ghijsbrechtsz. van Campen [alias Coopal] zijn rekening verkeerdelijk bij de stad indiende en betaald kreeg, waarna later die boel weer teruggedraaid moest worden, weten we precies welke stempels hij in 1584 sneed. Meteen het jaar erna werd daarvan zeer intensief gebruik gemaakt: Rogier Nolet leverde in de Saaihal (niet voor niets in de wandeling wel eens Looihal genoemd) in 1585 een flink aantal loden. Het is wel aardig de spreiding daarvan over de maanden te zien: januari 8.600, februari 11.600, maart 16.000, 15.000, 13.000, 12.000, juli 14.600, 13.100, 12.600, 11.800, 12.400 en december 12.500. Bij strenge vorst kon amper gewerkt worden, maar juist 1585 was bar noch boos. Zelfs in januari was er amper vorst, ter verklaring voor het lagere aantal geleverde loden in die maand. Aan al zijn kwitanties heeft Rogier een loodje als voorbeeld gehecht; in het veen van tienduizenden loodjes ziet men tenslotte niet op een turfje. Dit zijn tevens (voor zover bekend) de oudst op deze wijze bewaarde loodjes aan papier.

In de volgende jaren is er wel activiteit van het stadsbestuur over het gewicht van de loden, waartoe (alweer) Jan van Hout de loden liet wegen en allerlei berekeningen uitvoerde om te kijken of er inderdaad niet te veel winst gemaakt werd. Zo ging vanaf 1587 ene Jorys Herwijn pijplood leveren en in de marge van het resolutieboek schreef Van Hout dat nog eens gevraagd zou moeten worden naar het gewicht van die loden. Maar vanaf 1595 zitten er ieder jaar hele ladingen kwitanties met loodjes tussen de bijlagen bij de stadsrekening. Gerrit Fransz. Mast, gezworen loodgieter van de saaidraperienering, leverde toen vele duizenden loden, zelfs nog in twee samenstellingen, te weten pinlood en gewoon lood. Vanaf augustus 1596 was Jonas Gerritsz. de gezworen loodgieter, terwijl ook ene Henrick Fransz. Moerendael in dat jaar 30.000 loden leverde. Jonas Gerritsz. bleef de vaste man tot hij in april 1605 vervangen werd door Hendrick Claesz. van Tol, loodgieter. Onder hem zou het hechten van de loodjes aan de kwitanties zelf teruglopen. De pakken bijlagen worden dan weer wat gefatsoeneerder en minder zwaar.

Typisch Jan van Hout

Tot slot nog een anecdote die wel een goed beeld van de toenmalige gang van zaken geeft. In 1608 klaagde de "knaap" (knecht) van de Fusteinnering zeer dat de prijs van het lood zoveel hoger geworden was en nog dagelijks steeg. Aan ieder fustein moesten vier loden gehangen worden, waarvan hij er maar een vergoed kreeg door de stad. Het stadsbestuur liet eerst het bestuur van die Nering eens advies uitbrengen. Dat advies viel de heren rauw op de maag: het voorstel werd gedaan om de vergoeding te verhogen van 5 tot 16 stuivers per 100 loden. Het ongeloof van de heren dat zo'n rigoureuze opslag nodig zou zijn, bracht hen ertoe de trouwe stadssecretaris Van Hout eens op inspectie te sturen. En hoewel Van Hout al 66 jaar was en het volgende jaar zou overlijden, stortte hij zich naar het schijnt met het enthousiasme van een jonge kerel op de zaak. Hij ging in de rekeningen tot 1604 terug en constateerde dat eerst sedert 1606 kosten bij de stad gedeclareerd waren. In de namiddag van 6 september 1608 (het scheelt er nog maar aan of deze Pietje Precies had ook nog het uur vermeld) ging hij naar de keurkamer van de fusteinnering. Na een grondige ondervraging van de bestuurderen ging hij er zelfs toe over de loden te wegen en deze te vergelijken met de loden die Van Tol voor de saaien en rassen leverde. Een echte Pietje Precies denkt aan alles en dus hield Jan van Hout ook rekening met bij het smelten optredende verliezen aan lood door weglekken, evenals met de fooi die betaald werd bij het afleveren van het lood. Ook vroeg hij en passant nog even de productiecijfers over 1607 op: 38.203 saaien, 19.503 saaifustein, 2.543 rassen en 12.054 baaien, waarvan de meeste dus vier loden kregen. Ook hield Van Hout er rekening mee dat tijdens bewerkingen wel eens loden sneuvelden, zoals bij het verven nadat het ongeverfde laken al gelood was. En Van Hout zou Van Hout niet zijn geweest wanneer hij al niet direct overwogen had dat het publiek aanbesteden van de leverantie van de loden wellicht over de massa goedkoper was; hij ontwierp in een moeite ook maar de condities voor zo'n aanbesteding.

Ook al is dit plan niet ten uitvoer gebracht, vooral dankzij de rusteloze en perfectionistische geest van Van Hout valt er voor de archivariissen van nu nog steeds allerlei leuk te ontdekken.

P.J.M. de Baar.

Als voornaamste bronnen kunnen o.m. genoemd worden Archieven van de Hallen inv.nrs. 718, 745, 746 en Stadsarchief II inv.nrs. 7810-7868.

SCHATTEN UIT LEIDSE BODEM

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Vereniging Oud Leiden op 5 november 2002 zal onder meer de rol die die vereniging van oudsher gespeeld heeft op het terrein van de archeologie van Leiden en omstreken belicht worden. Omdat alle Leidse bodemvondsten naar het stedelijk museum De Lakenhal gingen – op enkele topvondsten na, die in het Rijksmuseum van Oudheden tentoongesteld worden – lag het voor de hand om daar een tentoonstelling over dat onderwerp te houden. Van 8 november 2002 t/m 2 februari 2003 zal dan ook in De Lakenhal onder de titel 'Schatten uit Leidse bodem' een keur aan vondsten uit Leiden (en enkele buurgemeenten) te zien zijn. Vanzelfsprekend kan de Burcht daar niet bij ontbreken, maar ook andere spectaculaire vindplaatsen als 'het gat in de Breestraat', het Pieterskerkhof en de Marktenroute hebben heel wat fraaie, interessante, opmerkelijke, soms zelfs unieke zaken aan het licht gebracht. Gezien de gigantische hoeveelheid scherven, voorwerpen, munten, lakenloodjes enz. er in Leiden opgegraven is, zowel in de tijd dat eigenlijk alleen Oud Leiden zich voor dat soort zaken nog enigszins interesseerde, als uit de tijd dat zowel de gemeente als de afd. Rijnstreek van de AWN uiterst actief op opgraafgebied waren, zal de keuze wel niet eenvoudig zijn. In ieder geval is er genoeg materiaal om een leuke, leerzame en echt Leidse expositie te maken en we kunnen dan ook alleen maar roepen: komt dat zien, komt dat zien!

HET OUDSTE LEIDERDORP LIGT ONDER JE VOETEN. GRAVEN DOOR DE LAGEN.

Op 7 september j.l. werd in het gebouw De Kameleon, Ericalaan 3b, te Leiderdorp, een tentoonstelling geopend, die samengesteld is door de Stichting Oudheidkamer Leiderdorp, gemeentelijk archeoloog van Leiden Maarten Dolmans, en de Stichting Comite Doesbrug, namens welke kunsthistorica Claudia Thunnissen meewerkte. De expositie is mede mogelijk gemaakt door de gemeente Leiderdorp. Bruiklenen zijn verkregen van de gemeente Leiden, de provincie Zuit-Holland, het Rijksmuseum van Oudheden, Stedelijk Museum De Lakenhal, Museum Naturalis en onze AWN-afdeling Rijnstreek. Ter gelegenheid van de expositie is een aantrekkelijk boekje geschreven door Maarten Dolmans en Claudia Thunnissen, dat verkrijgbaar is bij de Oudheidkamer Leiderdorp zelf en o.m. bij Kooiker-Ginsberg in Leiden.

De tentoonstelling loopt tot en met 7 november 2002 en is geopend op woensdagavond van 19-21 uur, zaterdag 13-16 uur en zondag 13-16 uur.

BOEKBESPREKING

Archeologie in veelvoud. Vijftig jaar Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, onder redactie van A.P. van den Band en E.H.P. Cordfunke (Utrecht, Matrijs, 2001). ISBN 90-5345-198-6. 254 p. f 35,00 (€ 15,88).

In 2001 vierde de AWN haar 50-jarig bestaan (wanneer althans de voorloper AWWN meegeteld wordt). Het was een goede gedachte om een en ander eens op papier te zetten, omdat anders – helaas – nogal snel informatie wegzakt. Van de oprichters van de Archeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland is vrijwel niemand meer in leven. Dankzij het feit dat de weduwe van H.J. Verhagen, een van de initiatiefnemers en van eminent belang voor de vereniging en als werkpaard voor *Westerheem*, veel uit haar herinnering geput heeft en het nagelaten archief van haar man beschikbaar stelde, konden de auteurs/redacteuren een prachtig portret van deze man schetsen. Deze Leidse bioloog en docent was ook de oprichter van de (eerste, later ter ziele gegane) afdeling Rijnstreek. Na zijn vertrek in 1957 naar Vlaardingen werd hij daar meteen de oprichter en drijvende kracht achter de afdeling Helinium. Helaas is het slecht afgelopen in de relatie tussen Verhagen en de archeologie: vermoedelijk omdat hij wat al te veel hooi op zijn vork genomen had, bezweek hij min of meer onder zijn vele taken en doordat hij teveel zelf en op zijn eigen manier wilde, ontstonden er overal problemen, die eindigden doordat hij zijn lidmaatschap van de AWN opzegde. Achteraf heel droevig te constateren dat deze doener op zo'n betreurenswaardige manier voor de archeologie verloren ging.

Het eerste deel van het boek is gewijd aan de geschiedenis van de AWWN en AWN; dit is heel vlot leesbaar, diepgaand, maar niet ontsprekend in detaillisme. Hoe verder naar deze tijd, hoe minder uitvoerig, maar dat gebeurt wel vaker: het is erg lastig om afstand te nemen van je eigen tijd en om toestanden en personen te behandelen die nog vers in het geheugen liggen of nog leven. Maar daar ligt dus een schone taak voor toekomstige generaties.

Het tweede deel bespreekt de afdelingen, doorgaans aan de hand van een door de afdeling zelf geleverd opgravingsverslag. Welke opgraving(en) gekozen werden, is nogal verschillend, maar het zijn maar zelden de meest spectaculaire. Mogelijk mede daardoor zijn de meeste verhalen vrij vlak. Het zal de redacteuren wel niet altijd meegevallen zijn om een vlot leesbaar verhaal te componeren. Dit was wellicht ook de reden dat zij er niet toe overgegaan zijn om zelf iets te schrijven over de thans niet behandelde afdelingen Betuwe c.a. en West-Brabant, laat staan het als een totaal stiefkind te kenmerken Limburg. Over het algemeen zijn de

teksten zeker bevredigend te noemen; ik was erg te spreken over dat over de Lek- en Merwestreek en bijvoorbeeld slecht over dat over Naerdincklant, waar een weinig toepasselijk voorbeeld van stal was gehaald (het gaat meer over Nieuwegein dan over de afdeling zelf). Iets soortgelijks speelt bij Helinium en Rotterdam: Schiedam-Noord zorgt als een twistappel van Paris voor het ontstaan van verwarring bij een lezer. Hieruit blijkt eens te meer dat de grenzen tussen de verschillende afdelingen vaak toch wel merkwaardig getrokken zijn. Een verklaring van het beleid op het punt van de grootte van de afdelingen ontbreekt; een soort 'stamboom' van de afdelingen met hun oprichtingsdata, splitsingen en fusies zou zeker welkom geweest zijn. Gelukkig verduidelijken de fraaie kaartjes een en ander.

Het afbeeldingenmateriaal is door de bank genomen heel fraai. Een enkele tekening is wel eens wat klein afgedrukt, maar toch niet zo klein dat het hinderlijk is. Van de afdeling Rijnstreek is een soort overzicht van de belangrijkste opgravingen gegeven, aangedragen door Menno Dijkstra. Wat hiervan gecomponeerd is, geeft reden tot tevredenheid: het is een heel leesbaar verhaal (van zes bladzijden) geworden, met echt mooi afbeeldingenmateriaal. Wat dat betreft slaat onze afdeling bepaald geen slecht figuur tussen al die andere afdelingen!

Het boek geeft een prima inzicht in het doen en laten van de AWN en de afdelingen. Het gewone is daarbij dan wellicht een betere graadmeter dan de spectaculaire opgravingen en vondsten; de redacteuren verklaren ook ronduit dat het hen niet gaat om ronkende verhalen over hoe fantastisch goed wij wel niet zijn. Dat lijkt een heel realistisch standpunt en wij mogen blij zijn dat zij het boek gemaakt hebben dat nu voor ons ligt en tot een volgend jubileum een prima kijk op de amateur-archeologie biedt.

P.J.M. de Baar